

ПЕДАГОГІКА МАКАРЕНКА І ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА ПОКОЛІННЯ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Володимир Моргун

кандидат психологічних наук, професор кафедри психології

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, вул. Остроградського, 2,
Полтава, Україна, 36003, v.f.morgun@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8551-5123

Вікторія Латишева

кандидат юридичних наук, доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук,
начальник науково-дослідної частини

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, вул. Університетська, 20,
Кременчук, Полтавська обл., Україна, 39605, laty-viktoriya@meta.ua

ORCID: 0000-0002-2388-8829

Метою статті є збагачення професійної освіти всіх рівнів досвідом демократичної трудової гуманної педагогіки видатного українського педагога, соціального психолога та письменника зі світовим ім'ям – Антона Макаренка. За допомогою методології системного порівняльного аналізу результати діяльності автора бестселера «Педагогічна поема», що перекладений сорока мовами світу, здобуті в Полтаві та Харкові на рівні середньої загальної та професійної освіти, на думку авторів, варто поширити і на вищу освіту бакалаврського та магістерського рівнів. Оригінальність такого узагальнення полягає в поєднанні демократичного менеджменту освітнього закладу, відповідальної виконавської дисципліни викладачів і здобувачів освіти, поєднанні навчання з виробничою працею вихованців у різновікових групах.

Ключові слова: демократія і відповідальність, педагогічна система Макаренка, повага і вимогливість у спілкуванні, поєднання навчання із працею і науковим пошуком, покоління віртуальної реальності.

Актуальність роботи. Покоління віртуальної реальності “Z” («зумери»), згідно з теорією покоління У. Штрауса і Н. Хау (1991 р.), починається із 2000 р. Це покоління майбутнього, його представники не уявляють життя без інтернету та соціальних мереж. Вони не піддаються стереотипам, які намагається нав'язати суспільство. Порівняно з мілініалами (попереднім поколінням), воно є більш консервативним, більшість відмовляється від тютюну й алкоголю, веде здоровий спосіб життя.

Серед представників «зетів» найчастіше можна зустріти блогерів, які розповідають про правильне харчування, спорт, ментальне здоров'я. Багато хто піклується про навколишнє середовище, екоактивісти та вегетаріанці. Мають свою соціальну позицію, виступають за рівність між жінками та чоловіками, покоління більш толерантне до меншин. Також «зети» люблять навчатись, а багатозадачність для них є нормою.

Але це покоління має свої мінуси. Оскільки «зети» не мали типового дитинства «на подвір'ї», а з однолітками спілкувалися переважно в соціальних мережах, їм важко взаємодіяти з іншими людьми в команді. Вони – індивідуалісти, які бажають працювати самі на себе і ні від кого не

залежати. Більш стійкі до дезінформації, мають власну думку та бояться висловлювати її.

Це покоління, якому складно визначитися зі своїм майбутнім. Найскладніше завдання їм – зрозуміти, чим займатися. Представники цього покоління не з тих, хто обирає роботу раз на все життя. Їхні інтереси можуть змінюватися щодня. Незважаючи на те, що «зети» не люблять, коли їм щось нав'язують, вони часто потребують підтримки та порад.

Нове покоління «віртуальної реальності» – це цифрова детоксикація, робота в інтернеті, саморозвиток, політичний активізм, креативність. Але з іншого боку – це відсутність навичок командної роботи, невизначеність із майбутнім і постійний пошук нових пригод [12; 14].

Як бачимо, освіта та соціалізація покоління віртуальної реальності стикаються із двома проблемами, пов'язаними, по-перше, з дефіцитом реальної моторної форми діяльності (матеріальної практики), по-друге, з дефіцитом реального спілкування з іншими (співробітництва в живих колективах).

Але саме ці проблеми найкраще вирішені в педагогічній системі Антона Макаренка [7; 9; 10; 16; 19; 20].

Мета роботи – розглянути можливості педагогічної системи А. Макаренка у професійній освіті студентського (юнацького) віку в сучасних умовах експансії віртуальної реальності.

Завдання теоретико-методичного дослідження:

1) на основі аналізу демократичної, трудової та гуманної педагогіки А. Макаренка узагальнити принципи, які є спільними із принципами підготовки фахівців у закладах вищої освіти;

2) окреслити деякі шляхи реалізації педагогічних принципів в умовах сучасної вищої освіти покоління віртуальної реальності.

Матеріал і результати теоретико-методичного дослідження. Три основні принципи («таємниці») педагогіки А. Макаренка мають формулювання: 1) усе краще – дітям; 2) якомога більше поваги до людини (дитини), якомога більше вимогливості до неї; 3) різновікові загони [9; 10; 16; 19; 20]. Розглянемо їх більш докладно.

Принцип 1: Усе краще – дітям. Це відоме всім гасло великий педагог зрозумів не банально-споживацькі (кращі цукерки – дітям, кращі іграшки – дітям, кращу одягу – дітям <...>), а зробив два істотні доповнення:

– кращі види праці – дітям;

– кращі види спілкування із кращими людьми довкілля та світу – дітям.

Судячи з літератури міжнародних захисників дитинства, увесь світ бореться із працею дітей. *Але світ водночас і не проти трудової педагогіки А. Макаренка.* Де ж істина? А вона в тому, що в назвах книг такого роду часто економлять фарбу на словосполученні – «найшкідливіших». Якщо розставити всі крапки над «і», то світ бореться не із працею дітей, а з «найшкідливішими її видами» (відлученням від освіти, фізичним перевантаженням, тривалим робочим днем, дитячою проституцією, недоплатою за роботу тощо).

Краще спілкування – контакти із кращими людьми села, району, області, країни, світу. На всі керівні посади, пов'язані з роботою та дітьми, педагог прагнув ставити кращих людей, кращих фахівців. Те ж стосувалося і кола неформального спілкування, гурткової роботи тощо. Кращі лідери забезпечували успіх справи, а успіх (емоційний «мажор») надихав дітей із поганим минулим – ми не гірші за інших!

Таємниця 2. Якомога більше поваги до людини (дитини), якомога більше вимогливості до неї. Міняти місцями зміст цієї біблейської істини не радив сам А. Макаренко.

Видатний управлінець Англії ХХ ст. Вінстон Черчилль дуже своєрідно визначив демократію

(народовладдя) як найкращу форму правління: «Демократія – препогана форма правління, але нічого кращого людство поки не придумало». Іншої думки був український патріот, журналіст, поет і культурний діяч Володимир Данилейко: «*Демох* – наростень на шкірі, *demos* – не народ, а наріст на тілах націй, сиріч «метиси», «приплод»; <...> Націям потрібні не звироднілі демократії, а вистояні *націократії*, – за ними майбутнє історії» [3, с. 132].

Отже, якщо до демократії за В. Черчиллем додати поправку В. Данилейка, то це – влада титульної нації із представництвом національних меншин.

Якщо звернутися до кращого вітчизняного та світового досвіду демократичного управління, який із фігових листків прикриття неподобств влади повинен перетворитися на кращу профілактику псевдодемократії «олігархату» й охлократії «кухарату», то варто зазначити Хрестовоздвиженське православне трудове братство (далі – ХПТБ, 1881–1929 рр., с. Воздвиженське Ямпільського р-ну Сумської обл.), яке заснував громадський, релігійний діяч і педагог Микола Миколайович Неплюєв (родом із Ямполья). У «Трудову комуну» входили також Притулок для сиріт, Воздвиженська сільськогосподарська школа (давала освіту на рівні коледжу), Преображенська жіноча школа та Храм Воздвиження Христа Господнього.

Л. Мельник [11] назвав феномен братства М. Неплюєва – *єдиною утопією у світі, яка відбулася / була реалізована!* Мільйонер М. Неплюєв подарував безпритульним і бідним Сумщині не меценатську (спонсорську, благодійну) «рибу», а найкращу на той час «вудку». І не просто для заробітку на життя, а для відтворення самого життя вільної особистості у вільній освітній, соціально-культурній, виробничій і духовній громаді, яка налічувала до 1 000 членів (під його особистим керівництвом, 1889–1908 рр., і після його смерті – до 1929 р.), без урахування найманих працівників, що жили за правилами громади.

Основами демократії братства були: вільне членство (вхід і вихід); наділення братчиків широким колом прав і свобод (пряма демократія загальних зборів); участь в ухвалі рішень, самоврядуванні й організації життя громади; рівність членів громади, що супроводжується виборністю, підзвітністю та громадським контролем.

Н. Солодовник (очевидець арештів, примусового виселення членів братства та його ліквідації в 1929 р.) про соціально-психологічний портрет братчиків (які для виживання при більшовиках перейменували себе в комунарів): «Дуже вже

впадала в око «несхожість» Воздвиженських комунарів із простими селянами: «Не п'ють, не лихословлять, не курять, називають один одного братами і сестрами, слухають панську / буржуазну музику (у Братстві був свій симфонічний оркестр). Узагалі – «не ті люди, не наші» [11, с. 112]. А тому – «закласти», заарештувати, виселити, а землю, інфраструктуру, знаряддя праці й усе майно привласнити або розграбувати, що і було зроблено під проводом більшовиків у 1929 р. (?!).

Іронія педагогічної долі полягає в тому, що «невідомий» М. Неплюєв і його трудова педагогіка були предтечами більше «відомих» нам навчально-трудова закладів Данії, України й ізраїльських кібуц [1; 5–9; 14].

Дитяча трудова колонія імені М. Горького (1920–1928 рр.) на Полтавщині А. Макаренка (родом із Сумщини), яка переїхала до Куряжа під Харковом і *діє дотепер*. Болшевська трудова комуна (1924–1937 рр.) у Підмосков'ї Матвія Самойловича Погребинського (родом із Полтавщини). Комуна у Харкові (1927–1935/40 рр.) А. Макаренка, вихованці якої виробляли фотоапарати ФЕД і мали торгове представництво з їх реалізації в Лондоні. Трудові «школи самопомочі» для дорослих соціальних маргіналів від 18 років і до пенсійного віку, які започаткував данський педагог Ганс Християн Кофод (Кофоед), паралельно з М. Неплюєвим, А. Макаренком і М. Погребинським, що *діють у Данії дотепер* [13]. Павлівська школа гуманізму і шанування доквілля Василя Сухомлинського. Система трудового виховання й освіти в них майже збігається з макаренківською; результати соціальної адаптації (зокрема, іммігрантів, від яких Європа потерпає і нині) блискучі.

Сучасні опоненти А. Макаренка, що чіпляють на великого педагога ярлики «тоталітариста, сталініста», не є оригінальними, адже вони переспівують безпідставну критику його відомих хулителів – від Н. Крупської до Ю. Азарова.

Антон Макаренко (1983–1986 рр.) у своїй роботі завкола (завідувача колонії в с. Ковалівка під Полтавою) керувався *прямою демократією рішень загальних зборів учораїних злочинців (!)* [7; 9; 16; 18; 19]. Він практикував: *Демократичне трудове виховання*. Новенькому колоністу завкол радить тижні два походити по колонії, придивитися до всіх трудових колективів, бригад, ланок і обрати найбільш споріднену для себе. Що це, як не вільний вибір професії? І він не обмежується тільки робочими спеціальностями. Дру-

гий вибір – це самовизначення у вищій освіті, яку здобули понад 90% вихованців у дорослому віці. *Демократичне сімейне виховання*. Старшим хлопцям дозволялося зустрічатися з дівчатами, але їм нагадують про наслідки передчасного батьківства, що заспокоювало. Дівчатам грали весілля та дарували «придане». *Демократичне правове виховання*. А. Макаренко порушує монополію педагогів на оцінку і залучає колоністів до участі у... товариських судах. Фактично він моделює суди присяжних у дорослій юриспруденції та формує правову свідомість вихованців як профілактику проти самосуду лінча, революційного терору чи свавілля розлюченого натовпу. Практикує прийом «*відтермінованого покарання*», про яке «забуває», коли спостерігає зміни на краще в поведінці винуватця. *Гуманний карцер*. Колонія за статутом повинна утримувати карцер. За браком вільних приміщень А. Макаренко під карцер відводить... свій кабінет, який обладнаний трьома «засобами покарання»: диван (аби «шибеник» відіспався), шафою (з хорошими книгами) і столом (за яким їх можна почитати) – маємо радше не карцер, а... кабінет психологічного розвантаження. *Демократичний менеджмент*. А. Макаренко для забезпечення життєдіяльності колонії створює систему тимчасових загонів, які очолюють за чергою... всі вихованці («чергові командири»). Він долає розподіл колективу на «актив» і «болото» і залучає кожного до опанування ролі лідера. *Демократичне економічне виховання*. Випускники А. Макаренка одержували перед виходом у доросле життя чотири документи: атестат про освіту, посвідчення про кваліфікацію, трудову книжку, ощадну книжку (стартовий капітал). Постає питання: чому вихованцям М. Неплюєва, колишній «шпані» А. Макаренка це все було можна, а сучасним дітям – не передбачено? *Демократичне дозвілля*. Діти самі планують подорожі на канікулах. У своєму театрі ставлять не тільки класику, а і «капусники» про власне життя-буття, які за пристрастями не поступаються класиці [7; 9; 14].

Порівняно менш відомий український педагог О. Захаренко [1] довів у *наші дні* в Сахнівській «школі-толоці» на Черкащині, що *демократична трудова педагогіка М. Неплюєва, А. Макаренка, М. Погребинського, Г.Х. Кофода* годиться не тільки для неповнолітніх чи дорослих маргіналів суспільства, а і для *дітей із звичайних дво-, три-, чотирирусних родин!* Методом трудової «толоки» О. Захаренко з учителями, дітьми та родинами с. Сахнівка на Черкащині збудували

найкращу у світі школу, яка має нині: корпус початкових класів зі спальнями, дендропарк, стадіон зі спортивними майданчиками, парк атракціонів, землю в оренду, парк сільгоспмашин, теплицю, майстерню слюсарну, майстерню столярну, двоповерховий шкільний музей, два плавальні 25-метрові басейни, планетарій, обсерваторію... Столиці – заздрять! О. Захаренко *долучив до спільної роботи у школі всіх мешканців села* (брали участь навіть ті, у кого не було дітей!), за що одну зі статей про нього редактор журналу «Педагогіка толерантності» Ярослав Береговий озаглавив – «Директор Сахнівки» (!). Співатор продовжив аналогію, свою оду, присвячену пам'яті великого педагога, назвав «Директор... Землі». Остання строфа цього вірша:

Не знаю, чи дадуть, свої, Героя?

І Нобеля, не наші, – чи дадуть?

Найголовнішим титулом вдостю –

«Директора Землі», де діти хай ростуть!

Принцип 3: різновікові загони. По бідності ми ввели у шкільних класах вікову сегрегацію: 25–30 однолітків намагаються навчитися під керівництвом учителів, які можуть перебувати на досить віддалених вікових дистанціях від дітей. Чи варто дивуватися, що в боротьбі за душу дитини різновікові вуличні угруповання часто перемагають сегреговані за віком класні «колективи»?

А. Макаренко широко використовує різновікові об'єднання дітей у різних видах діяльності: від різновікових тимчасових загонів до дружби старших із молодшими. Толочна праця в О. Захаренка за визначенням – різновікова. Макаренко ківський принцип самоврядування єдиного різновікового колективу (на відміну від ізоляціоністського дитячого, учнівського, студентського самоврядування) у школі О. Захаренка використовується не тільки у виховній роботі. Так, учений-дослідник Л. Новікова і новатор-практик О. Захаренко, наприклад, зробили замах на святую святих монополію вчителя – оцінку успішності, демонополізували її, демократично залучивши до цього таїнства оцінювання не тільки колективи класів, школи, сім'ї, але і загалом – села! (Нехай вибачають ті, хто намагається зробити із центрів незалежного тестування монополістів на істину в оцінюванні. Автори не проти центрів, а лише проти їхньої претензії на монополію).

Отже, практична цінність здобутків А. Макаренка засвідчена безрецидивністю перевиховання, якістю трудової підготовки вихованців, вершиною якої був випуск фотоапаратів і електродрилів на експорт. Харківські комунари,

наприклад, не тільки заробляли кошти на утримання закладу, на кишенькові витрати та накопичення на майбутнє життя, вони, через податки на валютну продукцію, підтримували економіку держави. Перетворювали освіту з витратної на прибуткову галузь. Установлено також, що приблизно 90% випускників закладів А. Макаренка прагнули та здобули в дорослому житті вищу професійну освіту. Це свідчить про високий рівень їхньої загальної середньої освіти. Про гуманність і демократизм стосунків у різновікових колективах закладів видатного педагога свідчать і теплі дружні взаємини вихованців протягом усього життєвого шляху.

Сучасний період вступу України до Європейського Союзу (далі – ЄС) і НАТО, децентралізації влади та передачі багатьох повноважень із столиці на місця (у регіони, територіальні громади) великого значення набуває *досвід демократичного регіонального менеджменту*, який коротко розглянемо на прикладі діяльності колишнього керівника Полтавської області Федора Моргуна [4; 15; 17].

1. *Вивчення історії питання та найпередовішого світового та вітчизняного досвіду.* Великомасштабному впровадженню ґрунтозахисної природної системи землеробства, наприклад, передувало знайомство з корифеями вітчизняної аграрної науки (В. Докучаєв, О. Ізмаїльський, І. Овсінський та інші) і сучасних вчених і практиків Канади, США, Казахстану, України (Е. Фолкнер, Т. Лисенко, Т. Мальцев, О. Бараєв, М. Шикіула й інші).

2. *Упровадження інновацій із залученням кваліфікованих фахівців не волонтаристським прикладом, а демократичним прикладом.* Для впровадження екологічної системи землеробства на Полтавщині була створена система базових господарств, на прикладі яких вчилися фахівці всієї області (а згодом – України, СРСР і світу). Взірцем такого господарства й досі є «Агроекологія» (с. Михайлики Шишацького р-ну Полтавської обл.), що заснував і очолював Герой Соціалістичної Праці, Герой України С. Антоненко, який разом із доктором сільськогосподарських наук Ф. Моргуном, професорами та докторами наук М. Шикіулою (Київ), В. Писаренком (Полтава) та іншими розробили екологічну систему органічного землеробства без застосування гербіцидів, пестицидів і мінеральних добрив.

Для порятунку сільських шкіл, української мови та культури на посаду ректора Полтавського державного педагогічного інституту імені

В.Г. Короленка із Києва був запрошений І. Зязюн. Для досягнення поставлених завдань наймолодший на той час у СРСР очільник вишу запропонував програму «Учитель: школа – педвуз – школа», для розроблення та впровадження якої було залучено зав. кафедри педагогіки М. Лебедика, зав. кафедри психології В. Моргуна, зав. кафедри педагогічної майстерності полтавку Н. Тарасевич та інших членів колективу. Згодом до неї долучилися і багато шкільних учителів, які очолили «Школи юного педагога» на місцях. Пізніше, на межі ХХ–ХХІ ст., ця програма була покладена в основу Всесоюзної програми «Вчитель сільської школи» (на чолі з академіком І. Зязюном) і, в незалежній Україні – Усеукраїнської програми «Учитель» (на чолі з академіком В. Кременем) [4; 5; 15; 17].

3. *Використання елементів прямої демократії (засобами обласних радіонарад).* Знамениті «радіоняні» Федора Моргуна (своєрідний аналог козацького Віче чи сучасного Майдану) не тільки економили пальне керівних «бобіків» («волг», «таврій» тощо). Ці радіонаради дозволяли оперативно залучити до ухвалення рішень із будь-яких питань увесь актив області, а інтерес до їхнього змісту «простих селян і робітників» був настільки великим, що доводилося організувати трансляцію в сільських клубах. Радіонаради відігравали роль і соціологічного моніторингу громадської думки регіону, що є також важливим елементом демократії.

4. *Масове та регулярне залучення преси, радіо, телебачення, діячів культури та мистецтва до життя області.* Нині ми із сумом констатуємо відставання в масмедійно-психологічному компоненті гібридної війни. А Ф. Моргун превентивно (з випередженням) і систематично залучав діячів масмедіа, науки, культури та мистецтва до головних подій у всіх сферах життя області – від нарад, конференцій, семінарів локального масштабу до Сорочинського ярмарку, який набув тепер усеукраїнського статусу.

5. *Пряме включене спостереження та спілкування з людьми методом піших прогулянок без запрошень.* Один із місцевих міфів, який особливо дратував Ф. Моргуна – буцімто його часто бачили на гвинтокрилі, на якому він літав ланами, а також ганяв у лісосмугах керівників, аби не випивали. Насправді гелікоптером скористався один раз за 15 років, коли його терміново доправили до Кременчука, у якому назривала загроза техногенної аварії. Регулярно подорожував Полтавщиною пішки (без охорони, без краватки,

без водія, який за декілька кілометрів очікував у домовленому місці, хіба – з палицею від собак). Так було ближче і до людей, і до істини, і до землі (без якої агроном – не агроном!). Як найвища подяка сприймаються слова душі українського народу Ліни Костенко в дарчому надписі на титульній сторінці свого роману у віршах «Маруся Чурай» (1982 р.): «Дорогому Федорові Трохимовичу Моргуну з побажанням доброго врожаю на кожній ниві його невтомної творчої праці».

Творчо доводив високу ефективність трудової педагогіки добра та краси у вищій освіті покоління віртуальної реальності колишній ректор, міністр освіти України, співзасновник, другий президент Міжнародної Макаренківської асоціації, академік НАПН України Іван Зязюн.

По-перше, свій досвід керівництва студентськими будівельними загонами Київського університету І. Зязюн продовжує, коли стає ректором Полтавського педагогічного інституту. І. Зязюн розширює спілкування студентів із кращими педагогами (Ш. Амонашвілі, І. Волков, В. Шаталов, М. Щетинін та інші).

По-друге, І. Зязюн надавав приклад поєднання високої поваги та водночас вимогливості до студентів. Він особисто зустрічався з абітурієнтами і з кожним потоком студентів кожного факультету. Навіть більше, у часи, коли «сексу в СРСР ще не було», мав батьківські бесіди з дівчатами та хлопцями окремо, виховуючи в них жіночу гідність і чоловічу відповідальність. Його вимоги до академічної форми одягу дехто піддавав критиці, але вони були ще одним засобом покращення іміджу вчителя в суспільстві та й у власних очах. Повагу до видатних попередників демонстрували чисельні кімнати-музеї: Г. Ващенко, Ю. Кондратюка, А. Макаренка, В. Сухомлинського й інших.

По-третє, І. Зязюн систематично втілював принцип різновікових загонів у всіх видах роботи: починаючи від представництва студентів у керівних органах інституту і навпаки (адже А. Макаренко закликав не захоплюватися дитячим самоврядуванням, а підніматися до самоврядування єдиного різновікового навчально-виховного колективу!). За різновіковим принципом у Полтавському педагогічному працює і неформальна освіта: студентські науково-дослідницькі групи, різноманітні гуртки художньої самодіяльності (яскравий приклад – хор «Калина», який став народним!), спортивні секції та команди, будівельні загани тощо. Бо саме за цих умов опанування соціального досвіду відбувається в «зоні найближчого розвитку» особистості (за Л. Вигот-

ським, Г. Костюком), коли творчий інтерес до справи підкріплюється ще й успіхом у цій справі!

У сучасних вишах склалася парадоксальна ситуація: менеджмент трудової діяльності віддано на повну самодіяльність здобувачів вищої освіти: студенти дуже часто працюють де завгодно, тільки не за фахом [3; 5; 14].

Які ж види та форми праці варто запропонувати студентам, щоб наблизити їхню підготовку до трудової (народної) педагогіки А. Макаренка? Звичайно, із залученням найкращих кваліфікованих фахівців і наставників (як в А. Макаренка!).

1. Обслуговуюча праця. Абітурієнтів і студентів на канікулах варто залучати до ремонту та догляду за аудиторіями, меблями, газонами, деревами тощо університету.

2. Будівельні роботи. Кудись зникли студентські будівельні (реставраційні, сільськогосподарські тощо) загони, які колись працювали під час канікул, на об'єктах області, інших регіонів держави, в інтерзагонах за кордоном. Доцільність їх відродження полягає в необхідності післявоєнної відбудови України.

3. Репетиторські послуги. Найкращих за успішністю студентів варто залучати для надання репетиторських, консультаційних послуг (з дисциплін, де є попит школярів чи дорослих).

4. Професійні трудові послуги, тісно пов'язані зі спеціальністю. Наприклад, майбутні біологи й екологи могли б залучатися до роботи в ботанічному саду, природоохоронних зонах (проводити екскурсії, вирощувати квіти, розсаду). Дизайнери – виконувати замовлення для покращення приміщень, навколишнього середовища. Майбутні історики та географи могли би брати участь в археологічних розкопках, проводити екскурсії по університету, місту, області (зокрема, іноземними мовами). Метематики й інформатики – залучатись до розрахунків кількісних результатів наукових праць студентів, вести курси комп'ютерної грамотності. Майбутні музиканти – до керівництва музичними колективами; хореографи – хореографічними студіями; художники – гуртками образотворчого мистецтва тощо. Майбутні психологи – до психодіагностики, просвітницької та корекційної роботи психологічної/соціальної служби університету, вишів міста та шкіл. Соціальні та корекційні педагоги – до інклюзивного супроводу дітей з особливими потребами. Фізики та техніки – долучатися до виготовлення виробів у столярних і слюсарних майстернях, цехах із виготовлення сучасної робототехніки. Майбутні вчителі фізичної культури можуть опанувати про-

грами оздоровлення для різного віку, керувати дитячими спортивними секціями тощо. Майбутні філологи та журналісти – залучатися до набору текстів, верстки текстів, редакторської роботи, перекладу текстів, синхронного перекладу тощо.

5. Робота за спеціальністю й інші види праці.

Де тільки можливо – усі ці види робіт мають фіксуватись у трудових книжках і оплачуватись за конкурентними цінами за послуги. І тоді гасло: «Дармоїдство і безробіття – наш виховний ідеал (!?)» – залишиться сумнівним жартом домакаренківської ери в педагогіці.

Висновки:

1) монополія на правління олігархату, що рядиться в тоги демократії, ось перше викривлене дзеркало топ-менеджменту в Україні, яке спотворює наше життя та веде народ до зубожіння, еміграції та депопуляції;

– правління «кухарату» в організаціях низової ланки також не афішується, але нікуди не поділося; якщо зброєю олігархів є корупція та грабування, то знаряддям «кухарів» часто стає мобінг / булінг (пряме чи приховане цькування) кваліфікованих кадрів, «псевдодемократичною вершиною» якого є... заява на звільнення «жертви» за власним бажанням;

– блискучі природні експерименти за принципами «педагогіки майбутнього» (залучення здобувачів освіти до кращих видів праці та спілкування, поваги та вимогливості, різновікових груп) видатних освітян України – Антона Макаренка, Миколи Неплюєва, які у своїй роботі керувалися *прямою демократією загальних зборів (!)*, агроєколога Федора Моргуна, освітян-гуманістів Василя Сухомлинського, Івана Зязюна, Олександра Захаренка, який на Черкащині *долучив до спільної роботи з учнями всіх мешканців села, – це потужна школа гуманізму, трудового виховання та демократії громадянського суспільства в Україні;*

2) творче застосування вказаних принципів А. Макаренка (залучення бакалаврантів і магістрантів до кращих видів праці та спілкування, поваги та вимогливості, різновікових навчально-науково-трудова груп) для професійної освіти поколінь віртуальної реальності дозволить подолати дефіцит практичної діяльності та живого спілкування між людьми, який зростає також і внаслідок екологічних катастроф, пандемій, широкомасштабних військових дій тощо.

Якщо в педагогічному «коктейлі» геніальності лідерів української та світової педагогіки та скромності їхніх послідовників прибрати пере-

більшену концентрацію того й іншого, то вийде «напій» під назвою «школа-господарство», який буде цілком уживаним для будь-якого вчителя, у будь-якій школі, у будь-якій країні. Близкучі приклади поєднання навчання із продуктивною працею показали С. Шацький, А. Макаренко, В. Сухомлинський, О. Захаренко, М. Андрієвський, І. Волков, І. Ткаченко, А. Самодрин [16], І. Зязюн (у вищій школі) та інші. У далекому зарубіжжі – американець Дж. Дьюї, німецький педагог Р. Вінекен, представники та послідовники Вальдорфської школи Р. Штайнера, данський педагог Ганс Кофод, який отримав незаперечне підтвердження успішності макаренківської педагогіки і на дорослому контингентові вихованців (від 18 років і до пенсії)!

Не потрібно доводити, що виховувати – набагато дешевше, ніж перевиховувати. Невже сумна мудрість – «Ніхто так не затоптує сліди попередників, як їх послідовники» – виявиться справедливою і тепер?

Україна, немов той древній богатир, стоїть на роздоріжжі: один шлях веде до колонії (аж ніяк не до макаренківської); другий – до третього Майдану та громадянської війни (у підсумку – до розчленування та також до колонізацій); третій шлях – до демократичного громадянського суспільства та справжньої незалежності. Вільний вибір за нами!

ЛІТЕРАТУРА

- Захаренко О. Академік із Сахнівки / за ред. А. Кузьмінського. Черкаси : ВВ ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 448 с.
- Васютинський В. Інтеракційна психологія влади : монографія. Київ, 2005. 492 с.
- Данилейко В. Думки / зібрав та узгодив О. Ханко. Полтава : видавець О. Ханко, 2006. 516 с.
- Зязюн І. Гуманітарна політика Федора Моргуна в полтавському регіоні. *Вернадськийська ноосферна революція у розв'язанні екологічних та гуманітарних проблем* : збірник матеріалів IV Всеукраїнських моргунівських читань із міжнародною участю / за ред. В. Аранчій та ін. Полтава : Дивосвіт, 2014. С. 332–340.
- Зязюн І. Педагогіка добра: ідеали і реалії : науково-методичний посібник. Київ : МАУП, 2000. 312 с.
- Ільченко О. Сільськогосподарська колонія імені В.Г. Короленка: досвід виховання безпритульних дітей на Полтавщині. *Витоки педагогічної майстерності* : збірник наукових праць / за ред. М. Гриньової. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2018. С. 80–86.
- Кудояр Л. Психологічні погляди А.С. Макаренка: Особистість. Діяльність. Соціальні об'єднання, колектив : монографія. Суми : СумДУ, 2005. 340 с.
- Латишева В. Правовий статус селянина в контексті сталого розвитку сільських територій. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 1. С. 168–171.
- Лисенко П. Доля вихованців А.С. Макаренка. Кременчук, 1999. 175 с.
- Макаренко А. Зібрання творів : у 5-ти т. Київ : Вогник, 1971.
- Мельник Л. Сходження до Утопії, або «Машина часу» М.М. Неплюєва. (Соціально-економіч. аналіз) : монографія. Суми : ВД «Фолігрант», 2013. 240 с.
- Моргун В. Дистанційне навчання: роботизація чи гуманізація? *Освітні технології багаторівневої підготовки спеціалістів* : матеріали Науково-педагогічної конференції, Полтава, 14 лютого 2002 р. / за ред. Н. Беседіна, В. Моргуна. Полтава, 2002. С. 44–50.
- Моргун В. Педагогіка А.С. Макаренка і соціальна реабілітація молоді та дорослих у копенгагенській школі-господарстві Г.Х. Кофода. *Постметодика*. Полтава, 2000. № 4. С. 59–62.
- Моргун В. Студентське покоління «віртуальної реальності» та трудова педагогіка Антона Макаренка. *Changing youth in a changing world: actual problems of socialization of generation Z* : mater. Int. scientific-practical. conf., dedicated 60 years anniversary of A.N. Teslenko / comp. and general ed. A. Teslenko. Astana : Center for Juvenile Research, 2022. P. 42–47.
- Моргун Ф. Керівники держав, не бійтеся бути святыми. Полтава : Полтавський літератор, 2006. 400 с.
- Педагогічна спадщина А.С. Макаренка і реформа школи. Методична розробка для студентів педагогічних відділень по спецкурсу «Методика виховної роботи» / уклад. : П. Ярмоленко (відпов. за вип.) та ін. Харків : ХДУ імені В.Н. Каразіна, 1988. 117 с.
- Програма «Вчитель (школа – педвуз – школа)»: запит Федора Моргуна – розробка Івана Зязюна – державна підтримка Василя Кременя. *Трибуна*. Київ, 2023. № 2. С. 67–69. URL: <https://drive.google.com/file/d/1v22Qx-N5JSP120mVuVuAgXyJgGZNdwlN/view>.
- Психопедагогічні експедиції шляхами демократизації життя особистості, освіти та громадянського суспільства : методичний посібник / В. Рибалка та ін. ; за ред. В. Рибалки. Київ : ТАЛКОМ, 2018. 280 с.
- Спадщина А.С. Макаренка і педагогічні пріоритети сучасності: До 120-річчя від дня народження: Біо-бібліографічний покажчик / укл. : З. Горова та ін. ; худож. оформл. : І. Сенча. Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2008. 104 с.
- Ярмоленко П. Навчальний цех – досвід, проблеми, перспективи. Київ : Рад. шк., 1977. 126 с.

MAKARENKO'S PEDAGOGY AND PROFESSIONAL EDUCATION GENERATION OF VIRTUAL REALITY

Volodymyr Morgun

Candidate of Psychological Sciences, Professor of the Department of Psychology

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, 2 Ostrogradskoho str., Poltava, Ukraine, 36003, v.f.morgun@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8551-5123

Victoria Latysheva

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of the Department of Fundamental and Branch Legal Sciences, Head of the Research Department

Kremenchug Mykhailo Ostrogradskyi National University, 20 Pershotravneva str., Kremenchuk, Poltava region, Ukraine, 39605, laty-viktoriya@meta.ua

ORCID: 0000-0002-2388-8829

The purpose of the article is to enrich professional education at all levels with the experience of democratic labor humane pedagogy of the outstanding Ukrainian teacher, social psychologist and writer with a world name – Anton Makarenko. Using the methodology of systematic comparative analysis, the results of the activity of the author of the bestseller “Pedagogical Poem”, translated into forty languages, obtained in Poltava and Kharkiv at the level of secondary general and professional education, according to the authors, should be extended to higher education at the bachelor’s and master’s levels. The originality of such a generalization lies in the combination of democratic management of an educational institution, responsible executive discipline of teachers and students of education, combination of training with the production work of pupils. The practical value of Makarenko’s achievements is evidenced by the non-recurrence of re-education, the quality of work training of pupils, the pinnacle of which was the production of cameras and electric drills for export. The Kharkiv communes, for example, not only earned money for the maintenance of the institution, for pocket expenses and savings for the future life, they, through taxes on currency products, supported the economy of the state. They turned education from an expendable into a profitable industry. It was also established that about 90% of the graduates of Makarenko’s institutions aspired and received higher professional education in their later adult life. This indicates a high level of their general secondary education. The warm friendly relations of pupils throughout their entire life path testify to the humanity and democracy of relations in the multi-age collectives of the outstanding teacher’s institutions. Therefore, several conclusions can be drawn for the system of higher professional education. First of all, the well-known slogan “everything is better – for children” requires the involvement of students in the most advanced technologies for both learning and work, the transformation of universities into educational, industrial and scientific educational complexes. Secondly, the credo “as much respect for a person as possible, as much as possible demands on him” affirms the fundamental value of democracy and discipline in its obligations to society. Thirdly, the organization of activities in different age groups prevents alienation between generations and promotes the fastest transfer of competences and professional and social experience.

Key words: democracy and responsibility, Makarenko’s pedagogical system, respect and demandingness in communication, combination of learning with work and scientific research, groups of different ages for broadcasting experience and creative solutions, generation of virtual reality.

REFERENCES

1. Akademik iz Sakhnivky / O.A. Zakharenko; za red. A.I. Kuz'mins'koho. Cherkasy: VV CHNU imeni Bohdana Khmel'nyts'koho, 2008. 448 s.
2. Vasyutynskyy, V. Interaktsiyna psykholohiya vlady: monohr. K., 2005. 492 s.
3. Danylyenko, V. Dumky / zibrav ta uzhodyv O. Khanko. Poltava : vydavets' O. Khanko, 7514 (2006). 516 s.
4. Zyazyun, I.A. Humanitarna polityka Fedora Morhuna v poltavs'komu rehioni. *Vernadskianska noosferna revolyutsiya u rozvyazanni ekolohichnykh ta humanitarnykh problem*: zb. mater. IV Vseukrayinc'kykh Morhunivskykh chytan iz mizhnarod. uchastyu / za red. V.I. Aranchiy ta in. Poltava : Dyvosvit, 2014. S. 332–340.
5. Zyazyun, I.A. Pedahohika dobra: idealy i realiyi. *Nauk.-metod. posib. K. : MAUP*, 2000. 312 s.
6. Ilchenko, O. Silskohospodarska koloniya imeni V.H. Korolenka: dosvid vykhovannya bezprytulnykh ditey na Poltavshchyni. *Iytoky pedahohichnoyi maysternosti*: zb. nauk. prats / za red. M.V. Hrynovoyi. Poltava: PNPV imeni V.H. Korolenka, 2018. S. 80–86.
7. Kudoyar, L.M. Psykholohichni pohlyady A.S. Makarenka: Osobystist. Diyalnist. Sotsialni obyednannya : kolektyv. monohr. Sumy : SumDU, 2005. 340 s.
8. Latysheva, V.V. Pravovyy status selyanyna v konteksti staloho rozvytku silskykh terytoriy. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2018. № 1. S. 168–171.

9. Lysenko, P.H. Dolya vykhovantsiv A.S. Makarenka. Kremenchuk, 1999. 175 s.
10. Makarenko, A.S. Zibrannya tvoriv: u 5-ty tomakh. K. : Vohnyk, 1971.
11. Melnyk, L.H. Skhodzhennya do Utopiyi, abo "Mashyna chasu" M.M. Neptyuyeva. (Sotsialno-ekonomich. analiz): Monohr. Sumy : VD "Folihrant", 2013. 240 s.
12. Morgun, V.F. Dystantsiyne navchannya: robotyzatsiya chy humanizatsiya? *Osvitni tekhnolohiyi bahatorivnevoyi pidhotovky spetsialystiv*: mat-ly N.-p. konfer., Poltava, 14 lyutoho 2002 r. / za red. N.V. Besedina, V.F. Morhuna. Poltava, 2002. S. 44–50.
13. Morgun, V.F. Pedahohika A. S. Makarenka i sotsialna reabilitatsiya molodi ta doroslykh u kopenhahenskiy shkoli-hospodarstvi H.Kh. Kofoda. *Postmetodyka*. Poltava, 2000. № 4. S. 59–62.
14. Morgun, V.F. Studentske pokolinnya "virtualnoyi realnosti" ta trudova pedahohika Antona Makarenka. *Changing youth in a changing world: actual problems of socialization of generation Z*: mater. Int. scientific-practical. conf., dedicated 60 years anniversary of A.N. Teslenko / comp. and general ed. A.N. Teslenko. Astana : Center for Juvenile Research, 2022. Pp. 42–47.
15. Morgun, F.T. Kerivnyky derzhav, ne biytesya buty svyatyamy. Poltava : Poltavskyy literator, 2006. 400 s.
16. Pedahohichna spadshchyna A.S. Makarenka i reforma shkoly. Metod. rozrob. dlya studentiv ped. viddilen po spetskursu "Metodyka vykhovnoyi roboty" / ukklad.: P.A. Yarmolenko (vidpov. za vyp.), D.N. Petrova, I.S. Posokhova ta in. Kharkiv: KHDU imeni V.N. Karazina, 1988. 117 s.
17. Prohrama "Vchytel (shkola – pedvuz – shkola)": zapyt Fedora Morhuna – rozrobka Ivana Zyazyuna – derzhavna pidtrymka Vasylya Kremeny. *Trybuna*. K., 2023. № 2. S. 67–69. URL: <https://drive.google.com/file/d/1v22 Qx-N5JSPI20mVuVuAgXyJgGZNdwiN/view>.
18. Rybalka, V.V., Samodryn, A.P., Morhun, V.F. Psykhopedahohichni ekspedytsiyi shlyakhamy demokratyzatsiyi zhyttya osobystosti, osvity ta hromadyanskoho suspilstva: metod. posib. / za red. V.V. Rybalky. K.: TALKOM, 2018. 280 s.
19. Spadshchyna, A.S. Makarenka i pedahohichni priorytety suchasnosti: Do 120-richchya vid dnya narodzhennya: Biobibliohrafichnyy pokazhchyk / ukl.: Z.M. Horova, I.V. Sencha, O.I. Borysenko; khudozh. oforml.: I.V. Sencha. Sumy : SumDPU imeni A.S. Makarenka, 2008. 104 s.
20. Yarmolenko, P.A. Navchalnyy tsekh – dosvid, problemy, perspektyvy. K. : Rad. shk., 1977. 126 s.

Стаття надійшла 18.04.2023